

Професійна підготовка робітників у контексті співпраці закладів профтехосвіти і базових підприємств УРСР (1959-1965 рр. XX ст.)

Охарактеризовано та проаналізовано особливості професійної підготовки робітників на основі поєднання професійного навчання з виробничою працею у контексті співпраці закладів профтехосвіти і базових підприємств УРСР у 1959-1965 рр. XX століття.

Ключові слова: поєднання професійного навчання з виробничою працею, професійна підготовка, співпраця закладів профтехосвіти і базових підприємств.

Наталья Смоляная

Профессиональная подготовка работников в контексте сотрудничества учреждений профтехобразования и базовых предприятий УССР (1959-1965 гг. XX ст.)

Охарактеризованы и проанализированы особенности профессиональной подготовки работников на основе соединения профессионального обучения с производительным трудом в контексте сотрудничества учреждений профтехобразования и базовых предприятий УССР в 1959-1965 гг. XX столетия.

Ключевые слова: соединение профессионального обучения с производительным трудом, профессиональная подготовка, сотрудничество учреждений профтехобразования и базовых предприятий.

Natali Smolianaya

Professional preparation of employees within cooperation of professional technical educational establishments and basic enterprises of USSR (1959 – 1965 years of the XX century)

The peculiarities of employees' professional preparation have been characterized and analyzed, based on combination of professional education and productive labor within cooperation of professional technical educational establishments and basic enterprises of USSR (1959 – 1965 years of the XX century).

Key words: combination of professional education and productive labor, professional preparation, cooperation of professional technical educational establishments and basic enterprises.

Одним із найважливіших факторів підвищення якості професійної підготовки фахівців, адаптації молодих робітників до нових економічних умов, закріплення їх на робочих місцях в умовах ринку праці є соціальне партнерство. Передусім йдеться про співпрацю базових підприємств (далі – БП) і закладів профтехосвіти. У зв'язку з цим науковий і практичний інтерес

становлять історико-педагогічні дослідження проблеми поєднання професійного навчання з виробничою працею учнів у контексті взаємодії базових підприємств і професійно-технічних навчальних закладів (далі – ПТНЗ).

Висвітленню ролі базових підприємств у навчально-виробничому процесі професійно-технічних навчальних закладів присвячено фундаментальні дослідження багатьох науковців, серед яких чільне місце посідає науковий доробок академіка С.Я. Батишева. Положення щодо розвитку професійно-технічної освіти та особливостей організації виробничого навчання у системі професійної підготовки фахівців викладено у міждисциплінарних дослідженнях академіка Н.Г. Ничкало. Важливе значення для нашого наукового пошуку мають праці з теорії і практики професійного навчання І.Б. Васильєва, В.П. Головінова, О.М. Коханка, Т.І. Попової, М.Ф. Пузанова, В.О. Радкевич, В.А. Скакуна та ін. Водночас системне вивчення проблеми поєднання професійного навчання з виробничою працею учнів у контексті співпраці закладів профтехосвіти і базових підприємств УРСР досліджуваного періоду науковцями не здійснювалося, що й зумовило вибір теми нашої публікації.

Вважаємо за доцільне зазначити, що наприкінці 50-х років ХХ століття відбулися значні зміни в усіх галузях виробництва. Передусім йдеться про випуск нової техніки, матеріалів, комплексну механізацію та автоматизацію, які актуалізували пошук шляхів удосконалення навчально-виробничого та навчально-виховного процесу учнів професійно-технічних навчальних закладів. Стало очевидним, що для успішної організації професійного навчання у поєднанні з виробничою працею учнів важливе значення мають створення сприятливих умов для проходження виробничої практики (далі – ВП) учнів в умовах підприємства та допомога у зміцненні навчально-матеріальної бази. Водночас якість виробничої праці підвищуватиметься зокрема за умови обладнання навчальних приміщень новітньою технікою, засобами механізації та автоматизації, здійснення нових капітальних

вкладень в устаткування [1,с.16]. Розглянемо викладене вище більш детально.

У Законі СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти СРСР» (грудень 1958 р.) йшлося про реорганізацію всіх типів навчальних закладів системи профтехосвіти у міські та сільські професійно-технічні училища з терміном навчання 1-3 роки, які б спеціалізувалися за галузями виробництва і здійснювали навчально-виховну роботу на основі активної і систематичної участі молоді у виробничій праці й у тісному поєднанні з підприємствами, будівництвами, радгоспами і колгоспами [3, с. 54]. Співпраця базового підприємства і ПТНЗ мала бути організована таким чином, щоб створити якісну професійну підготовку робітників згідно з вимогами підприємства до кваліфікованих кадрів. Відповідно до ст. 16 цитованого Закону передбачалося, що Міністерства, відомства, ради народного господарства, підприємства, заклади і організації мають забезпечувати професійно-технічні училища виробничим обладнанням для навчання в майстернях, платні робочі місця на підприємствах для проходження виробничої практики учнів, а також створення умов для успішного проведення навчального процесу і оволодіння молоддю новою технікою, передовою технологією та високовиробничими способами праці [3, с. 55].

Результати нашого наукового пошуку свідчать, що прийняття цитованого Закону актуалізувало співробітництво професійних навчальних закладів і базових підприємств. Так, на початку 60-х років ХХ ст. заклади профтехосвіти Дніпропетровського, Донецького, Кіровоградського, Львівського та ін. обласних управлінь (далі – ОУ) уклали двосторонні угоди з базовими підприємствами, що у подальшому дозволило отримувати обладнання, інструменти. У результаті такої співпраці значно покращилися спільна методична робота колективів училищ і підприємств [5, арк. 14, 49].

За нашим переконанням, важливою умовою забезпечення результативності поєднання професійного навчання з виробничою працею є добір, нормування та якість навчально-виробничих робіт. На думку

С.Я. Батишева, залучати учня до виробничої праці означає здійснювати його професійне навчання у галузі матеріального виробництва базового підприємства. При цьому має передбачатися виготовлення виробів послідовної складності. Водночас роботи, які виконує учень, не мають бути випадковими [2, с. 24]. Науковець переконливо доводив, що вони мають являти собою виробничу цінність, а їх добір необхідно здійснювати не лише у відповідності до програмних вимог, а ще й пов'язувати з напрямками зусиль бригади, ділянки, цеха. Добір навчально-виробничих робіт, різноманітних за формою, конфігурацією, матеріалами, розмірами, прийомами і способами виконання, витратами часу, доцільно здійснювати із урахуванням принципів послідовності, поступового переходу від простого до складного [4, с. 114].

У контексті поєднання професійного навчання з виробничою працею учнів важливого значення набуває спільна методична робота інженерно-педагогічних працівників училищ і технічного персоналу БП для розроблення номенклатури навчально-виробничих робіт за всіма джерелами замовлень базових підприємств із урахуванням обсягів витрат часу на виготовлення кожного виробу. Таку співпрацю було ініційовано закладами профтехосвіти Запорізького, Сумського, Черкаського та ін. ОУ [6, арк. 80].

Як свідчить аналіз архівних джерел, дидактичні вимоги до професійного навчання на складних výroбах неодноразово порушувалися, завищувалися норми виробничої діяльності. Відповідно до наказу начальника Українського республіканського управління трудових резервів Д.І. Іщенка (1959 р.) наголошувалося на необхідності «значно збільшити обсяг виробництва складних виробів в процесі виробничого навчання за рахунок виготовлення продукції і за замовленнями підприємств, раднаргоспів...» [5, арк. 56].

Здійснений нами науковий пошук дозволяє дійти висновку, що у досліджуваний період співпраця ПТНЗ з базовими підприємствами передбачала випуск продукції за замовленнями цих підприємств, колгоспів, радгоспів із дотриманням дидактичних вимог до добору робіт і

послідовністю навчання на промисловій продукції за централізованими замовленнями. Наприклад, технічні училища Сумського ОУ спрямовувалися на те, щоб виробниче навчання учнів з перших днів навчання на підприємстві проходило безпосередньо на виготовленні корисної і складної продукції, а також на деталях і виробах, які мають навчальну цінність за розробленими переліками навчальних робіт для всіх професій. У переліку робіт враховувалися вузли, деталі і механізми за замовленнями БП і централізованої поставки за нарядами «Укрпрофтехпоставник» [6, арк. 6].

Як відомо, основою нормування навчально-виробничих робіт (далі – НВР) є технічне нормування. Нормування навчально-виробничих робіт сприяє формуванню в учнів важливого для виробничої діяльності вміння економно витратити робочий час, спонукає оволодівати високовиробничими способами праці, виховує наполегливість у досягненні мети, стимулює розвиток творчих здібностей. Водночас виконання норми часу (виробітку) є одним із критеріїв оцінювання виробничого навчання учнів, показником якості професійної підготовки [4, с. 144].

Зазначимо, що у виробничій праці як складовій професійного навчання майбутніх робітників, важливу роль відіграє перевірка якості робіт. У досліджуваній період обласними управліннями профтехосвіти і навчальними закладами УРСР значна увага приділялася організації перевірки *якості* виконання учнями робіт. Вона починалася з призначення на кожний день чергового учня – контролера, на якого покладалося виконання поопераційного та фінішного контролю деталей. Це допомагало учню-контролеру закріпити прийоми роботи вимірювальним інструментом, оволодіти відповідними навичками читання креслень, ознайомитися з видами браку, встановити причини його появи шляхом аналітичної діяльності. Крім первинного контролю виробів черговим-контролером, перевірка якості робіт здійснювалася майстром групи, старшим майстром або співробітником відділу технічного контролю (далі – ВТК), де він наявний, а періодично – перевірялася директором училища та його заступником [6, арк. 8].

Систематично контроль здійснювався й інженером училища, представниками громадських організацій, які на місці вживали заходів щодо підвищення якості виробленої продукції. Така система перевірки спонукала до підвищення відповідальності не тільки з боку майстрів виробничого навчання, але й учнів. Відправка готової продукції замовнику передбачала підготовку відповідних документів, на яких голова ВТК та майстер виробничого навчання разом із двома учнями групи ставили свої підписи [7, арк. 63].

З метою покращення якості виробленої продукції організовувалися вибіркові перевірки навчальних закладів. Проблеми якості продукції також обговорювалася на засіданнях навчально-методичних рад у присутності начальників обласних управлінь профтехосвіти, представників базових підприємств. Боротьба з браком у закладах профтехосвіти здійснювалася за допомогою випуску листівок «Тривога», підготовки «Дошки браку» із прикладами зразково виконаних і бракованих робіт [6, арк. 27].

Слід додати, що організація контролю за якістю виконаних учнями робіт певним чином впливала на формування точних навичок майбутніх робітників, умінь користуватися вимірювальним інструментом, сприяла формуванню дисциплінованості учнів, здійсненню поопераційного контролю, а у майстернях – столів контролю, дошок браку і кращих виробів з метою підвищення вимогливості з боку майстрів виробничого навчання до якості робіт, що виконуються.

Аналіз літературних джерел свідчить, що упродовж 1959-1965 рр. основними недоліками контролю за якістю виконаних учнями робіт були недостатня вимогливість майстрів виробничого навчання в цьому питанні, а в окремих училищах – неправильно організований контроль приймання виробів від учнів або невдало організований поопераційний контроль [6, арк. 8, 9].

Отже, у досліджуваній період важливими умовами забезпечення результативності поєднання професійного навчання з виробничою працею в

умовах співпраці ПТНЗ і базових підприємств були такі:

- зміцнення навчально-матеріальної бази, що забезпечувало використання високоефективних інструментів, приладів;

- збільшення кількості підприємств для проходження учнями виробничої практики, порівняно з минулими роками, що уможливило повне забезпечення учнів навчальним матеріалом, тісне поєднання ВП з програмами теоретичного і виробничого навчання;

- використання досвіду новаторів, що уможливило підвищення продуктивності праці із подальшим виокремленням недоліків навчання у навчальних майстернях;

- участь учнів в оптимально організованому виробничому процесі, наставництво з боку виробничого персоналу БП, що має значне виховне значення;

- виготовлення продукції учнями у ході виробничої діяльності на базовому підприємстві із застосуванням сучасної (на той час) техніки, обладнання, засобів механізації та автоматизації, передових технологій;

- значне розширення номенклатури виробів, що виготовлялися за замовленнями БП та інших підприємств, а також сільського господарства;

- упровадження нормування часу і розцінок на виготовлену продукцію, що сприяє дотриманню учнями трудової і технологічної дисципліни;

- контроль за якістю виготовленої продукції відділом технічного контролю базового підприємства, за дотриманням вимог технології – відповідальними працівниками;

- взаємодія, ділова співпраця інженерно-педагогічних працівників і технічного персоналу БП (при організації виробничої практики, створенні науково-методичної літератури тощо).

Серед недоліків в організації поєднання професійного навчання з виробничою працею можна виокремити такі:

- відсутність ритмічності у роботі деяких БП (наприклад, повільне виготовлення продукції на початку місяця і поспіхом – наприкінці та ін.), що

негативно позначалося на навчальному навантаженні учнів;

- серійне виробництво одного виду продукції деяких базових підприємств не давало змоги пройти навчальну програму;

- незадовільна організація ВП (поділ учнів на групи за робочими місцями, що негативно позначалося на контроль професійного навчання з боку майстрів виробничого навчання; подекуди відсутність окремих самостійних робочих місць для учнів, фронту робіт або необхідного інструменту; використання праці учнів для другорядних виробничих, підсобних робіт, не пов'язаних із навчальними планами і програмами тощо).

Таким чином, аналіз архівних матеріалів і літературних джерел свідчить, що досліджуваний період можна схарактеризувати як початок нового етапу в розвитку професійно-технічної освіти, в якому важливу роль відігравали базові підприємства. У контексті нашого наукового пошуку безперечним позитивом у галузі професійно-технічної освіти на початку 60-х рр. в УРСР було посилення уваги органів державної влади і базових підприємств до питань зміцнення, оновлення і модернізації навчально-лабораторної і виробничої бази професійно-технічних училищ. Серед негативних характеристик співпраці базових підприємств і професійно-технічних навчальних закладів виокремимо порушення дидактичних вимог до підбору, послідовності виконання навчально-виробничих робіт, недостатню вимогливість майстрів виробничого навчання до організації виробничої діяльності, завищення норм виробничої діяльності, які негативно впливали на якість оволодіння професійними знаннями, уміннями і навичками тощо.

До перспективних напрямів наукових досліджень проблеми поєднання професійного навчання з виробничою працею належать вивчення науково-методичного, нормативного забезпечення, тенденцій розвитку співпраці базових підприємств із закладами профтехосвіти України у другій половині ХХ століття.

Література

1. Батышев С.Я. Актуальные проблемы подготовки рабочих высокой квалификации / С.Я. Батышев. – М. : Педагогика, 1979. – 224 с.
2. Батышев С.Я. Повышение квалификации инструкторов производственного обучения / С. Батышев. – Л.: Судостроение, 1969. – 259 с.
3. КПСС, Советское государство о подготовке молодой смены рабочего класса. 1940-1987 гг. / Сост. Г.И. Терещенко, И.Ф. Курас, Н.Г. Ничкало и др. – К. : Вища шк., 1988. – 416 с.
4. Энциклопедия профессионального образования. В 3 т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М.: АПО, 1999. – Т. 2 (М-П). – 440 с.
5. Приказы с 1 по 28 Начальника Главного управления ПТО по основной деятельности за 1959 г. // Центральный державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 4601, оп. 1, спр. 453, 101 арк.
6. Статистические отчеты (ф. №11) областных управлений ПТО об итогах учебной работы в училищах за 1962 г. // ЦДАВОВ. – Ф. 4601, оп. 1, спр. 568, 68 арк.
7. Статистичні звіти обласних управлінь ПТО про підсумки навчальної роботи міських ПТУ за 1965/66 навчальний рік (Дніпропетровське, Донецьке, Житомирське) 1966 р. // ЦДАВО. – Ф. 4601, оп. 1, спр. 747, 141 арк.